

בְּמַעֲלֵה עֶשְׂרֵת הַדִּיבְרוֹת

כרם נבות היזרעאלי

הסיפור הקשה בספר מלכים על נבות היזרעאלי שנרצח בידי אחאב מלך ישראל, ממחיש כיצד היה נראה העולם ללא עשרת הדיברות. סיפור זה מלמד אותנו כיצד עשרת הדיברות הם כשלשלת שחוליותיה תלויות זו בזו. הביטוי 'עבירה גוררת עבירה' מקבל משמעות חריפה במעשה רצח נבות היזרעאלי, ודרכו נוכל גם לחדד את התובנה של 'מצווה גוררת מצווה'.

אחאב מלך ישראל פונה אל נבות היזרעאלי ומבקש:

"...תִּתֶּנָּה לִּי אֵת כְּרָמִי וְיִהְיֶה לִּי לְגֶן יֵרֶק כִּי הוּא קָרוֹב אֶצְלֵי בֵּיתִי, וְאֶתְּנֶנָּה לְךָ תַּחֲתָיו כָּרֶם טוֹב מִמֶּנּוּ, אִם טוֹב בְּעֵינֶיךָ אֶתְּנֶנָּה לְךָ כְּסָף מְחִיר זֶה."
(מלכים-א כא, ב)

אחאב חומד את כרמו של נבות ומציע לכאורה הצעה הוגנת – או כרם אחר טוב ממנו או תשלום מלא. אחאב רואה בכרם עסק מסחרי, ולכן איננו רואה כל פגם בהצעה שהציע לנבות. נבות לעומתו, רואה בכרם ערך נוסף שלא ניתן להמירו בכסף. הוא מסרב בתוקף להצעת המלך ומנמק את סירובו:

"וַיֹּאמֶר נְבוֹת אֶל אַחְאָב, חֲלִילָה לִּי מִה' מִתַּתִּי אֵת נַחֲלַת אֲבוֹתַי לְךָ."
(שם, פסוק ג)

נבות דבק בערך השמירה על נחלת אבות העוברת בירושה מדור לדור, והיוצרת רצף משפחתי הקושר את הבנים עם האבות. ערך עליון זה לא ניתן להמרה בכסף.

אחאב המלך נפגע מאוד מן הסירוב, פניו נפלו והוא חזר לארמונו מאוכזב מאוד, מתוסכל ומריר. הוא יודע בתוך תוכו כי נבות צודק, אך בכל זאת, כבודו כמלך נפגע.

איזבל המרשעת, אשת אחאב, רוקמת מזימה אפילה. היא שוכרת עדי שקר אשר יעידו על נבות כי הוא קילל את האלוקים ואת המלך. המזימה הצליחה ובית המשפט הרשיע את נבות. עקב כך הוצא נבות אל מחוץ לעיר ושם נסקל באבנים ומת.

כאשר שמע אחאב על מות נבות, הזדרז לרדת ולרשת את כרמו, כדין הרוגי מלכות שנכסיהם מוחרמים למלך.

להפתעתו, הוא פוגש באלהיו הנביא אשר נשלח אליו בנבואה קשה מאוד:

"...כה אמר ה', הרצחת וגם ירשת? ! ודברת אליו לאמר כה אמר ה', במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות, ילקו הכלבים את דמך גם אתה". (מלכים-א כא, יט)

■ לא תחמד

על רקע סיפורו של אחאב, אם נקביל את עשרת הדיברות אשר על שני לוחות הברית חמש מול חמש, תבלוט מיד ההקבלה בין הדיבר העשירי – "לא תחמד", לבין הדיבר החמישי – "פחד את אביך ואת אמך".

אחאב המלך חומד לעצמו את הכרם ועובר על האיסור של "לא תחמד". מולו ניצב נבות היזרעאלי, אשר בז לכסף או לכרם טוב ממנו. למול עיניו של נבות עומד הערך של "פחד את אביך ואת אמך". המדובר הוא בנחלת אבות העוברת בירושה מאב לבן והיא הסמל המשפחתי. נבות מזועזע מעצם המחשבה על מכירת ירושת אבותיו, גם במחיר סכסוך קשה עם המלך.

סיפור הרצח הוא דוגמא מובהקת של "עבירה גוררת עבירה". אחאב רומס ברגליו את איסור "לא תחמד", ובכך הוא סולל את הדרך לעדות השקר של אותם עדים נבגלים. במילים אחרות, הפרת הדיבר העשירי גוררת את הפרת הדיבר התשיעי – "לא תענה ברעך עד שקר".

מכאן הדרך קצרה ל"לא תרצה", ואחרי רצח נבות היזרעאלי, הוא עובר גם על "לא תגנב", דהיינו גניבת הכרם. זאת ועוד.

בעדות השקר של העדים נטען, שנבות קילל גם את ה' וגם את המלך. כמובן שהעדים צריכים להעיד כיצד נאמרה הקללה, ובכך עברו על "לא תשא את שם ה' אלהיך לשווא".

גם הדיבר הראשון "אֲנֹכִי ה' אֶל־לִהְיֶךָ" נעלם כלא היה, שהרי איך אפשר לבצע פשע כזה בסתר, אם ה' אלוקי עולם צופה ומביט ויודע כל מה שמתרחש?

■ סולם הדיברות

על ההקבלה בין שני הלוחות זה לזה, חמש מול חמש, אנו למדים מדברי 'מדרש פסיקתא'.

שרשרת הפשעים, המתחילה באיסור "לֹא תִחַמְד", חוזרת לאחור אל איסור "לֹא תִרְצַח", ופוגעת במקביל לה שהוא "אֲנֹכִי ה'". מה מלמדת הקבלה זו? הקבלה זו באה ללמד שכל מי שמציאות ה' מלך העולם חדורה עמוק בתודעתו, לעולם לא ירצח. רוצח הוא אדם שתוכו חלול מן התודעה שה' נמצא ומשגיח. זאת ועוד. היות וכל אדם נושא בקרבו שליחות אלוקית, נטילת נשמה פוגעת קשות במימוש הגילוי של "אֲנֹכִי ה'".

הדיבר השני "לֹא יְהִי לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים" ניצב מול איסור "לֹא תִנְאָף". ההליכה אחרי אלוהים אחרים והפרת הברית בין ישראל ובין ה', כמוה כבגידה בברית חיי הנישואין. הדיבר השלישי "לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹא", מקביל לאיסור "לֹא תִגְנוֹב". גנב לא יהסס מלהישבע לשקר בבית הדין כדי להציל את עצמו מהרשעה. הדיבר הרביעי "זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת" מקביל לאיסור "לֹא תַעֲנֶה בְרַעַף עַד שֶׁקֶר". כל מהות השבת היא עדות אמת על בריאת שמים וארץ בידי ה'. חילול השבת כמוהו כהעדאת עדות שקר מול בורא עולם.

לבסוף "כִּפַּד אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ" ניצב מול איסור "לֹא תִחַמְד".

אדם המוקיר ודבק במורשת אבותיו, איננו חומד רכוש שאינו שייך לו. נשאלת השאלה הבאה: האם בבואנו ליישם בפועל את קיום עשרת הדיברות, עלינו ללכת בסדר שסידרה התורה מן ההתחלה אל הסוף, דהיינו מ"אֲנֹכִי ה'" עד "לֹא תִחַמְד"? או אולי סדר היישום הוא במהופך, להתחיל באיסור "לֹא תִחַמְד", ולסיים ב-"אֲנֹכִי ה'?"

■ כלל ופרט

התשובה לשאלה זו איננה פשוטה. נתבונן בסדר קריאת שמע, ונקשיב למשנה במסכת ברכות:

”מפני מה קדמה ‘שמע’ ל’והיה אם שמוע’?”.

(ברכות פרק ב, משנה ב)

המשנה משיבה:

”כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה, ואח”כ יקבל עליו עול מצוות”.

כלומר, ביסוד הכול יש להאמין בבורא עולם נותן התורה, המכיר את נפש האדם ואת כוחותיה, ויודע להתאים חוקים, עצות והדרכות לטובת שלמותו של האדם והעולם.

רק על היסוד הזה אפשר לבנות קומה נוספת שהיא קבלת עול מצוות. באופן זה תקבל כל מצווה משמעות מיוחדת המניבה חיים ושלוש ובניין נצחי. על פי זה, הסדר הוא מן הכלל אל הפרטים.

בדיוק כך, מסודרים עשרת הדיברות בתורה. תחילת הכול ‘מלכות שמים’, שהיא מצוות האמונה בה’. לאחר מכן, דיבר אחר דיבר, מביאים אותנו בהדרגה אל המצוות המעשיות, עד למצווה האחרונה המנקה את הרעל מן הנפש, והיא מצוות “לא תחמוד”.

לעומת זאת, דוד המלך בספר תהילים מדריך אותנו בדיוק במהופך:

”סור מִרַע וְעֲשֵׂה טוֹב...”.

(תהילים לד, טו)

ראשית, עלינו לבער את הרוע מקרבנו, על מנת שנהיה ראויים להתחיל בבניין נכון של מעשים טובים.

על פי זה, ראוי היה להתחיל ב”לא תחמוד” ולהמשיך ב”לא תגנב” וכו’, עד שמגיעים לכיבוד אב ואם או לזיכרון יום השבת.

חז”ל ביטאו זאת באמנם: “דרך ארץ קדמה לתורה”. כלומר, אי אפשר ליצוק תוכן מלא חיים של תורת אמת אל תוך קנקן שאיננו ראוי. אי אפשר ללמד תורה לאדם שעדיין לא נפרד ממנהגיו המגונים הנובעים מחסרון דרך ארץ.

מה היא אם כן דרך המלך? מהו המסלול הנבחר?

■ בְּצֵל אֵל

הסתירה האמורה לעיל מוצאת את ביטויה במשנה הבאה:

”אם אין תורה, אין דרך ארץ. אם אין דרך ארץ, אין תורה”.

(אבות ג, יז)

משנה זאת לכאורה, איננה ברת ביצוע. היא איננה קובעת בצורה חד משמעית מהי הפעולה הראשונה הנדרשת מאתנו. תורה או דרך ארץ? כדי לפתור את השאלה הזאת נעבור אל ציווי הקמת המשכן: הציווי פותח בעשיית ארון הברית: "וַעֲשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים..." (שמות כה, י), ומסיים בהקמת המשכן: "וְאֵת הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֵשָׂר יָרִיעַת..." (שמות כו, א). הגמרא במסכת ברכות (נה.) מספרת, שבצלאל הציג למושה שאלה פשוטה: אם אתה מצווה אותי להתחיל בעשיית ארון הברית, להיכן אכניסנו? שמא כך אמר לך הקב"ה: עשה משכן ארון וכלים?

אמר לו משה: **שמה בצל-אל** היית וידעת?

נעמיד שתי נקודות מבט זו בצד זו; נקודת מבטו של משה רבנו מצד אחד, מול נקודת מבטו של בצלאל מן הצד השני.

משה רבנו רואה בחזונו את **ארון** הברית, שהוא תכלית בניית המשכן, ובתוכו שני לוחות הברית. בחזונו בוקע קול ה' מבין כנפי הכרובים אשר על כפורת הארון:

"...וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מִדְּבַר אֱלֹהֵי מַעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל אֲרֹן הָעֵדוּת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים..." (במדבר ז, פט)

משום כך, מזכיר משה את ארון הברית בתחילת ציוויו. המשכן הוא משני בחשיבותו, הוא רק כלי לאחסון הארון והלוחות ולכן הוא מוזכר מאוחר יותר. לעומתו, בצלאל בן אורי הוא האדריכל המבצע. הוא מעוניין לדעת כיצד יש להכין את ביצוע המשכן, כדי שאח"כ יוכל לבנות את הארון ולהכניסו למקומו. לכן לדעתו, יש לפתוח בביצוע המשכן ורק אח"כ לעצב את ארון הברית. נסכם ונאמר: ההבדל בין משה לבצלאל הוא כהבדל בין צדו המואר של עצם לבין צדו השני, האפל והמטיל צל.

שתי התפיסות האלו יחד, גם של משה רבנו וגם של בצלאל האמן, עומדות ביסוד המשנה שהזכרנו לעיל:

"אם אין תורה, אין דרך ארץ. אם אין דרך ארץ, אין תורה."

תורה ודרך ארץ; אחת מהן היא המטרה והשנייה היא האמצעי. חצי המשנה מציגה את תפיסתו של משה רבנו, שמקדים את המטרה, וחציה השני את בצלאל, שמקדים את האמצעי.

כיצד נדע מהי המטרה ומהו האמצעי?
נתבונן בפסקה האחרונה של המשנה הנ"ל:

"אם אין קמח, אין תורה. אם אין תורה, אין קמח".
(אבות ג, יז)

פסקה זאת פותחת בשיטתו המעשית של בצלאל ומסיימת בשיטתו הערכית של משה רבנו. כלומר, אם אין תנאי מחיה (קמח) אין יכולת ללמוד תורה. אך מצד שני, ללא תכלית שהיא קיום התורה, אין משמעות למזון ולמחיה. הקמח הוא האמצעי והמטרה היא התורה.

בפסקה הזאת, הפרט הראשון שנזכר הוא האמצעי (קמח). נשוב להקביל זאת לפסקה הראשונה "אם אין תורה אין דרך ארץ". ונקבל, שהתורה היא האמצעי להגיע לדרך ארץ, שהיא המטרה.

על פי זה, פירוש חלקה הראשון של המשנה, יהיה כך:

"אם אין תורה אין דרך ארץ".

כלומר, אם לא נלמד את תורת ה' שהיא ההדרכה לחיים, לא נגיע לעולם למטרה שהיא **דרך ארץ**. דרך ארץ היא יישובו של עולם על ידי בני אדם החיים בשלום על פי הצדק האלוקי של בורא עולם.

את הגישה הזאת למדה משנתנו ממשה רבנו. במענה לשאלת הבן החכם, מה תכלית העדות החוקים והמשפטים? משיב משה:

"וַיִּצְוֵנוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְיִרְאַה אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ, לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים לְחֵיתָנוּ פְּהִיּוֹם הַזֶּה".
(דברים ו, כד)

חלקה השני של המשנה ישלים את החסר:

"...אם אין דרך ארץ אין תורה".

כלומר, אם לא הצבנו לעצמנו את ערך התכלית שהוא להגיע לדרך ארץ, מה טעם בלימוד התורה?

את זאת לימד אותנו גם רבא, מגדולי אמוראי בבלי:

"תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים. שלא יהא אדם קורא ושונה ובוועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין...".
(ברכות יז.)

עשרת הדיברות הם דו־כיווניים.

סדרם בתורה הוא הסדר הערכי, כתפישת משה רבנו. אך הסדר המעשי הוא מן הסוף להתחלה.

הקב"ה פותח בהצבת המטרה שהיא תכלית הכול – "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ". אתם – בני ישראל הצהרתם, כי אתם מקבלים עליכם את א־להותי. מצידו גם כן, אני מחויב להיות קשור אליכם.

מטרה מקודשת זו נותנת משמעות לשאר הדיברות בזו אחר זו, עד "לא תחמוד". אולם כשמגיעים לביצוע המעשי, יש להתחיל בקיום הדיבר העשירי שהוא "לא תִּקְמֹד". כלומר, קודם יש להתרגל להתרחק בהדרגה מן הקנאה, החמדה וצרות העין. על יסוד מתוקן זה יִבְנוּ כל עשרת הדיברות מן הסוף להתחלה, בבחינת "סור מרע ועשה טוב".

מצוות "לא תִּקְמֹד" מצמצמת את האנוכיות שלנו עד למינימום. היא מחנכת אותנו להבין שאנחנו לא במרכז. במקום זאת, תמלא אותנו אט אט ההכרה בנוכחותו של ה' מלך העולם שהוא מרכז חיינו.

